

A hevesi járás tanya köznévvel alakult tanyaneveinek vizsgálatához

Ebben a témában már elkészült egy dolgozat, a Magyar Nyelvjárásokban fog megjelenni, amelyben megindokolom a tanyanevek gondos összegyűjtésének névtani, helytörténeti, tanyatörténeti szempontú fontosságát. Mivel e járásban a tanya-történelem szakirodalma alapján körvonalazott tanyaobjektumot leginkább a *tanya* földrajzi köznévnek és toldalékos formáinak (*tanyája, tanyájuk* stb.) segítségével nevezzük meg, ezért csak az e köznévvel alakult tanyaneveket vizsgálom. Összeállítottam a megkülönböztető és alapelemformák rendszerét, majd ebből következtetéseket vontam le. Arra is utalok, hogy a hevesi járás névanyagában a tanyanevek már nagyrészt történeti nevek. A befejezésben pedig az írott forrásból származó történeti tanyanevekről van szó. Ez a mostani anyag ennek a folytatása, kiegészítése.

Mit jelöltek és jelölnek a *tanya* utótaggal alakult tanyanevek a hevesi járásban? A kérdésre először diakrón szempontból kell válaszolni.

Azokat az építményeket jelölték, amelyek elsősorban az alföldi külterületen termelési célúak, és állandó vagy esetleges időszakos lakóhelyül szolgáltak. Tehát értjük ez alatt a lakóépületet vagy épületeket, istállókat, ólakat, a termények tárolóhelyeit, a kutakat, a konyhakerteket, az építményeket körülvevő fákat, a gyepet stb. — együttesen. Pl. a *Kanyari-tanya* név Kiskörén a szatmári püspökség tanyáját nevezte meg: az intéző lakásából, cselédházakból, gazdasági épületekből állt. A hozzátartozó nagy kiterjedésű földbirtok megnevezésére nem szolgált.

A volt kisparaszti, paraszti tanyák esetében a tanyanév nemcsak az építményeket jelölte, hanem szükségszerűen az építményekhez tartozó, a velük határos szántóföldet, legelőt, bejáró utat. Hiszen egy tanya felépítésének előfeltétele volt egy bizonyos nagyságú szántóterület megléte, amelyen az építkezni akaró kijelölte a tanyahelyet, majd felépítette a tanyát. Tehát ez esetben a tanyanév jelentése tágabb értelmű volt: azaz e nevek egyszerre voltak építménynevek és földrajzi nevek. Pl. Pélyen a *Varnyú Gábor tanyájok* név jelölte a termelési célú építményeket, a lakórészt és a tanyával határos bizonyos nagyságú földet.

A termelősövetkezetek megszervezése mint gazdaságtörténeti tényező hatott a tanyanevekre is. Az első hatás eredménye: a kisparaszti, paraszti tanyák nevei már csak építményeket neveztek meg, földet nem, amelyek termelési célúak, és lakóhelyül is szolgáltak. A további hatás következménye: a termelési célú építmények jelentősége fokozatosan visszaszorult, hiszen már a háztáji földeket is a tsz gépei művelték (így nem volt szükség egy-egy gazdasági épületre, pl. a kocsiszínre stb.). Majd hamarosan megkezdődött a tanyák elhagyása saját elhatározásból vagy más kényszerítő körülmény hatására, végül pedig bekövetkezett a tanya elpusztulása, mivel a paraszti tanyák nagy részét lebontták, helyét felszántották, tehát a név objektum nélkül maradt.

Azok a most összegyűjtött nevek, amelyek már valóságos objektum nélkü-

liek, diakrón szempontból tanyanevek, de szinkrón szempontból már csak földrajzi nevek — vagy azok se —, mert pl. a gyűjtés idején egy részük sík szántóterületet nevezett meg, de általában csak a tanyahelyet jelölte (éppen a gyűjtés idején folyt a romos, a lebontott tanyák területének felszántása). Mi a szerepük, sorsuk az így keletkezett földrajzi neveknek? Elsősorban az emlékeztetés e nevek funkciója, és nem a tájékozódás segítése (bár pl. Kömlőn meghagyták a tanyára jellemző facsoportot vagy a gyepet, s ez valameddig a tájékozódást is szolgálhatja, ha szükség van rá), továbbá történeti információt közölnek. Természetes, hogy az ilyen nevek — azaz az objektum nélküliek — nagy része gyorsabban pusztul, mint a más típusú név, pl. a térszinformanév, mert nincs mögötte az eredeti objektum, az új objektum, pl. a szántó megnevezésére pedig nincs különösebb szükség. Mivel e neveket még sikerült összegyűjteni és kiadni, így ezek írott formájú történeti nevekké váltak.

A továbbiakban nézzük meg, mit jelölnek ma az objektummal rendelkező *tanya* utótagú tanyanevek. Először a volt kisparaszti, paraszti tanyák esetében vizsgálódjunk. Pl. Pélyen *Kis János tanyájok* ma is *tanya*, de már nem lakják. *Pipás tanyája* lakott hely, épületekből áll. *Cinge-tanya* már csak istálló, a tanya más jellegű építményeit lebontották. A *Kis Lajos-féle-tanya* csak hodályból áll, az egyéb épületeket lebontották. *Dragony Ferenc-féle tanya*: Vágóhid névváltozat a tsz vágóhidját jelöli. Kiskörén a *Galambos-tanya* név a tsz juhtenyésztő épületeit nevezi meg. A tsz-ek megszervezése óta ún. tsz-tanyákról is beszélni kell. Az adott település közössége ezeket is megnevezi, általában *tanya* utótagú névvel. A tsz-tanyák nevei csak termelési célú építményeket jelölnek, az esetleges kiegészítő ipari tevékenység építményeit is ide értve, általában nincs bennük lakóépület, legfeljebb az éjjeliőr szolgálati helye, és nem nevezik, nem nevezhetik meg a tanya körül levő földet. Pl. Átányban van *Csirke-tanya* nevű tsz-objektum, amely egy 10 000 férőhelyes, több épületből álló csibenevelő. Kiskörén *Új Élet-tanya* nevünk istállókát nevez meg, a *Kanyari-tanya* pedig ma a tsz segédüzemét jelöli (régén a szatmári püspökség tanyája volt).

Kimondhatjuk tehát, hogy a tanyanevek vizsgálatában egyszerre kell érvényesülnie a diakrón és a szinkrón szempontnak, továbbá a név jelentését befolyásoló gazdálkodástörténeti tényezőknek. Hiszen ha név funkcióját vizsgáljuk, nem lehet figyelmen kívül hagyni a fentieket. Igazoljuk ezt két község adataival: Átány község külterületén 40 tanya volt. Ebből lebontottak 27-et, romos vagy lakatlan állapotú 6, megvan 2, tsz-tanya 5. Tarnamérán 80 *tanya* köznévvel jelölt locus van. Ebből 61 romos, lakatlan vagy lebontották, 17 még lakott hely a gyűjtés idején (1976-ban), 2 pedig tsz-tanya. Tekintettel kell lennünk arra is, hogy a mostani tsz-tanyákat ki építette, kié volt, hogy viszonyul ehhez a név, vagy új építmény és új név keletkezett-e. Ez utóbbi vizsgálatához már hozzá lehet kezdeni a megjelent adattárak jóvoltából, elsősorban azazal a céllal, hogy befolyásoljuk a tsz névadási módját.

Azt mondtam, hogy bizonyos tanyanevek (szerintem diakrón nevek) szinkrón szempontból már csak földrajzi nevek. Ez azt jelenti, hogy a tanyanevek vizsgálatában már a BÁRCZI GÉZA meghatározásán túl szükségszerű J. SOLTÉSZ KATALIN rendszere alapján is gondolkodni. Nála a tulajdonnév kategóriáján belül a helynevek nagy csoportjában az alábbi felosztás van: 1. földrajzi nevek, 2. közigazgatási nevek, 3. városrész-, utca- és építménynevek, 4. földön kívüli helynevek. Ezeken belül a tanyák nevére a 3. pontban esik szó, azaz az építménynevek közt. Tehát a szinkrón tanyanév helynév, pontosabban külte-

rületi építménynév, amely építmények termelési célúak, és már csak néha szolgálnak lakóhelyül. Tanyanevek ma is keletkeznek, mert a tsz építkezik a külterületen, mégis azt kell mondani, hogy a hevesi járásban a szinkrón tanyanev száma egyre csökken, azaz pusztul.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a tanyanévanyag együtt keletkezett és él a *tanya* köznév jelentésének megfelelő objektumokkal, és ha ezek az objektumok elpusztulnak, létrejön a diakrón névanyag, amely egyúttal már csak földrajzi névként él, ha szükség van rá, de csak egy ideig. Pl. Átányban a *Millinkó-tanya* név mögött már nincs építmény, lebontották, ezért ha szükség van a hely megnevezésére, akkor az adatközlők többsége csak ezt mondja: *Millinkó*, hiszen ez már csak síkot és szántót nevez meg. Mivel ritkán van szükség egy ilyen kisebb hely — kb. 6—8 kh — megnevezésére, így a nevet emlékeztető funkciója révén még egy ideig megőrzi az idősebb generáció, de velük együtt ki is hal. A tanyanév kihalásának útja legtöbbször a névváltoztatás helyzet, pl. *Rajner-tanya* : *Rajneré*, *Kis Jóska-tanya* : *Kis Jóskáé* stb., és már csak így él a név: *Baranyié*, *Göcsörék*. Nyilván annyira kiveszett a tudatból a volt tanya képe, hogy egyértelműen csak földrajzi névként használják, és a tsz-szervezés előtti állapotot, kb. a 20 évvel ezelőttil jelölik vele, hiszen ma egybe-szántott tsz-terület.

Ha J. SOLTÉSZ rendszere szerint gondolom mindezt végig, akkor pl. a fenti volt tanyanevek helynevek, közelebből építménynevekből lett földrajzi nevek. De a két alkategóriába való tartozást nem tudom megállapítani csupán a névanyagból, hanem tudnom kell hozzá, hogy van-e még valóságos építmény, vagy már nincs, ill. a *Göcsörék* típusú nevek esetében volt-e építmény stb. Tehát egyes tanyanevek történetileg építménynevek, szinkrón szempontból földrajzi nevek, és néhány tanyanév még mindkét kategóriába tartozhat (pl. ha lakatlan, romos az épület). Éppen ez utóbbi is arra készítet bennünket, hogy a lehetőséghez képest minél alaposabban gyűjtsünk, több adatot közöljünk a névről, ezzel is segítve a kutatómunkát. Különösen fontos ez a tanyanevek esetében. Ugyanis mintha megnövekedett volna a tanyával foglalkozó történészek, néprajzosok érdeklődése, legalábbis a megjelenő könyvek, írások erre utalnak. Hadd hivatkozzam BALOGH ISTVÁN történész megállapítására: a tanyás gazdálkodás „mindig külön szint jelentett a magyar paraszti gazdálkodásban” (Az alföldi tanyás gazdálkodás. A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. Szerkesztette: SZABÓ ISTVÁN. Bp., 1972. 433), s ezt egészíthetjük ki mi azzal, hogy e gazdálkodási rendszer által létrejött tanyanevek is egyfajta szint képviselnek a tulajdonneveken belül, mind a hevesi járásban, mind más járásban vagy megyében.

PELLE BÉLANÉ